Нікола Буало

Мистецтво поетичне

Буало Н. Мистецтво поетичне. К., 1967;
переклад М.Т. Рильського

ПІСНЯ ПЕРША

Дійти поезії парнаських верховин
Безумно мріє той, хто зроду їй не син;
Коли натхнення він од неба в дар не має, —
Пегаса впертого повік не осідлає;
Вузького розуму судивсь йому полон,
І марних слів його не чує Аполлон.
О ви, що рветеся наосліп і без тями
На шлях поезії, устелений тернами,
Нерозмірковано не кваптеся вбачать
Прикмету генія в охоті римувать
І, щоб омани вас пусті не спокусили,
Свій хист вимірюйте і вивіряйте сили.
Природа не скупа на вдачі та уми,
Таланти поділять уміє між людьми.
Одним-кохання пал оспівувати милий,
А другим — епіграм гострити влучні стріли.
Про славні подвиги Малерб нам розповів,
Ракан змальовує гаї та пастушків.
Та інколи поет, пишаючись собою,
Іде засліплено дорогою чужою.
Так той, хто віршами всі стіни в кабаре
Колись убруднював, зійшовшися в Фаре,
В поемі подає, собі ж таки на шкоду
Утечу славного гебрейського народу,
Коли ж єгипетську вода поймає рать, —
Сам автор змушений із нею потопать.

Сюжет високий ви обрали чи жартливий —
Уму коритися повинні завжди співи,
Бо римі з розумом не слід ворогувать.
Вона — невільниця і мусить послух мать.
Коли навчились ми її шукати спритно,
То йде вона до нас і легко, й непомітно.
Їй не тяжке тоді ярмо думок ясних,
Вона збагачує, а не спрощає їх.
Та лихо, як рукам віддать її недбалим,
Од глузду бо тоді вона втікає чвалом.
Любіть же розум ви! Нехай він тільки сам
Принадність і красу утворює пісням.
Чимало є таких шаленців поміж нами,
Що в творах ясності цураються і тями;
Було б їм соромно — в рядках своїх тяжких
Те саме висловить, що й інший хтось би міг.
Та марні крайнощі. Італії лишити
Повинні ми ці всі фальшиві самоцвіти.
Здоровий розум нам хай сяє, як мета, —
Та путь веде туди слизька і непроста.
Хто збочить — може той звернути до загину:
Незрідка має ум дорогу лиш єдину.
Надміру іноді захопиться поет
І хоче вичерпать увесь до дна сюжет.
Стрічає замок він — малює до останку
Увесь фасад його і лінії кружганку,
І коридорами без ладу водить нас,
І додивлятися до всіх велить терас.
Рахує сволоки, обчислює овали,
"Оце фестони вам, а це ось — астрагали".
Сторінок двадцять я ладен перегорнуть,
Щоб вільно у саду нарешті відітхнуть.
Такого прикладу, панове, стережіться
І не заглиблюйтесь ви надто у дрібниці;
Де зайве, там нема правдивого смаку,

Там розум западa лише в нуду тяжку.
Коли не знаєш меж, не пнися між поети.
Буває — від гріха ви часом не втечете:
Хотів підсилити — брутальності надав;
Прикоротить хотів — і ясність утеряв;
Боїться той оздоб — і музу роздягає,
А той з низин летить у небеса безкраї.
Той тільки матиме читальників любов,
Хто розмаїтості у висловах дійшов,
Бо надто рівний стиль, скупий і монотонний,
Не втіху нам дає, а тільки настрій сонний,
І тяжко стомлює такий письменник нас,
Що на один лише тягти уміє глас.
Щасливий той співець, на кольори багатий,
Що вміє ніжний лад з поважним чергувати.
І небу любий він, і милий читачам,
І ліку сам Барбен не знає покупцям.
Просторе чи вузьке собі взяли ви поле,
Але шляхетності не зраджуйте ніколи.
Був час, коли бурлеск, базарний стиль низький,
Усім подобався, бо був для всіх новий,
У дотепах брудних вигострювали слово
І від перекупок для музи брали мову.
На різні витівки письменник був ладен,
І Аполлонові дав одяг Табарен.
Пішла хвороба ця в провінції пізніше;
Хай нісенітниці, аж уші в'януть, пише
Який-небуть отам нездара д'Асусі, —
А й князь, і міщанин — милуються усі.
Нарешті при дворі належно засудили
Ті вигадки бридкі, блазенство те немиле,
Наївний з вуличним розмежували тон,
І лиш провінції ще до смаку Тіфон.
Нехай цей стиль повік вам творів не каляє,
Маро хай за взірець поет правдивий має,

А тривіальністю хай тішиться Pont-Neuf.
Та бути нам зразком не може і Бребеф.
Що вимальовує, як по фарсальськім бої
"Вмирущі з мертвими лежали там горою".
Простоти й міри ви учитеся всякчас,
До марних і пустих не вдаючись окрас.
Давайте нам лиш те, що може бути миле;
В кадансі вірному усі напружте сили
І навпіл там рядки цезурою діліть,
Де й зміст наказує читцеві відпочить.
Пильнуйте голосних, щоб бистрою ходою
Не зустрічалися вони одна з одною.
Музичних досить є у мові нашій слів,
Не псуйте ж звуками брутальними рядків.
Хоч би й шляхетні ви й розумні склали вірші,
Та ухо вражене їх матиме за гірші.
Як тільки виникав французький Гелікон,
Була у віршиків лиш примха за закон.
Самою римою вони усе скрашали,
Цезуру нею й ритм безладно заміняли.
Війон, родившися у той дитячий вік,
Несе в поезію належну міру й лік,
А далі вже й маро дзвінкі дає балади,
І красний тріолет, і в римах маскаради,
Рефренами рондо з-під рук його цвітуть —
І повстає нова для піснетворцев путь.
Ронсар по нім бере зовсім не ту методу
І запроваджує на мішанину моду;
Златинська, згрецька він по-нашому співа, —
І слава дні його надмірна повива.
Та інший час настав, і педантичні вправи
Упасти змушені із п'єдесталу слави,
Ронсара знижено, — а з тих причин ото
Скромнішим робиться Депорт, як і Берто.
Аж ось прийшов Малерб — і вперше появив нам

Правдивий, чистий вірш у чергуванні рівнім,
Міць у порядку слів належнім показав
І музі приписи обов'язкові дав.
Тож мова, мудрою очищена рукою,
Вже не разила нас безладністю гидкою,
Строфу свою поет за певним людом вів
І забігать з рядка у другий вже не смів.
Усі Малербовим скорилися законам, —
І брати за взірець пораджено його нам.
Ставайте ж на його пошани гідний шлях,
Чистоти й ясності пильнуйте у словах.
Як не відразу вас я можу зрозуміти, —
Не хочу ум у загадках томити,
Від марнословства він тіка тоді мерщій
І віри не дає поезії такій.
Бувають автори, що їхні думки тьмяні
В густому плавають, імлистому тумані,
Аж сонцем розуму його не розігнать.
Ви вчіться мислити, тоді уже писать.
Що справу ми собі здаємо виразніше,
Той наше твориво складається ясніше.
Рука не зрадить нас, як певна голова,
І легко ми тоді знаходимо слова.
Закони язика ви майте за священні,
Хоч би в найвищому писалося натхненні.
І мелодійністю не знадити мене,
Як бачу слово я невірне чи чудне,
Не подарую бо нікому барабаризму,
Ані бундючного у віршах солецизму.
Поет, як мови він опанувать не зміг,
Повік зостанеться у віршниках лихих.
Працюйте повагом, хоч пишете й з наказу,
Не чваньтесь віршами, що вилились одразу:
Рядки, написані квапливо, сяк і так,
Не розум виявлять, а радше глузду брак.

Миліший нам струмок, що ясно й тихо плине
Серед зеленої, квітчастої долини
За води збурені, що в далечінь несуть
І мул, і камінці, і чорну каламуть.
Спішіть поволі ви; не здавшися зарання,
Вертайте знов і знов до вашого писання;
Шліфуйте, щоб іще не раз пошліфувать,
Не бійтесь креслити, а інколи й додать.
Дарма, що в творові, де хиба хиба тисне,
Стрілою декуди щаслива думка блисне, —
Ні! Треба все йому поставить на місця
І витримати тон з початку до кінця.
Хай пензля тонкого, умілого картини,
Митцем керовані, сполучаться в єдине;
Хай, слів промовистих шукаючи, поет
Далеким обсягом не затира сюжет.
Суда громадського ви боїтеся, може?
Суворий власний суд найкраще вам поможе:
Темнота раз у раз ладна себе хвалить.
З-між друзів щирих ви порадника візьміть,
Щоб він критикував по правді всі писання
І гудив помилки одверто й без вагання:
Належить гордощів усіх тоді зректись.
Але ж облесника, поете, бережись:
У вічі хвалить він, а висміяти радий.
Нам треба не хвали, а доброї поради.
Облесник захватом вам уші прокричить.
З екстазу він ладен умліти кожну мить.
Чудове все йому; невдалих слів немає;
Він скаче з радості, він од жалю ридає,
Він славословити і милуватись звик, —
Лиш правди чесної не зна його язик.
А мудрий приятель, суворий на вимоги,
Не дасть вам збитися з належної дороги:
Він хиби жодної не подарує вам,

Він визначить місця заблуканим словам,
Він зганьбить виплески фальшивої емфази,
Він обміркує зміст, розгляне пильно фрази:
Отут належало б ясніше здати річ;
Отут подвійний сенс; тут вислови, як ніч. —
Так вірний каже друг, несхибний і правдивий.
Та де з ким з авторів змагання неможливе:
Бувають іноді між нас такі співці,
Що опинаються на кожному слівці.
Ви кажете йому: ось тривіальне слово,
А він: даруйте це, зверніть на інше мову!
Ви далі: холодом в рядку одгонить цім,
Я б викинув його. — Окраса він усім!
— Оце тяжкий зворот. — Всі в захваті од нього!
Ви не доб'єтеся од автора такого
Найменших поправок: у всьому певен він
І жодних не найде для осуду причин.
Послухати ж його — він критику шанує
І вільну руку їй на поправки дарує.
Та красні ці слова для того лиш бринять,
Що хоче він своє писання прочитать.
Од вас же він піде, пишаючись собою,
І десь прихильника натрапить між юрбою.
Багато маємо поетів ми дурних,
Дурні хвалителі є в кожного із них;
Найдемо це добро і в селах, і в столиці,
При пишних герцогах, у принцовій світлиці,
Ба навіть при дворі, де найніжніший смак,
Нам хвалять іноді нездарних тих писак.
Скінчу сатирою: дурного всюди мова
Найде дурнішого за себе славослова.

ПІСНЯ ДРУГА

Пастушка, як злетить на землю свято красне,
Рубінів не кладе собі на чоло ясне,
Не сяє в золоті, в алмазах дорогих,
А в'є простий вінок із квітів польових.
Так і ідилія, щоб нас причарувати,
Красою скромною повинна нам сіяти.
Простота — ось її найприродніший стрій.
І гук бундючних слів не подобає їй.
Хай ніжністю вона вколисує нам душі,
Та громом не разить жадні спокою душі.
Коли ідилії береться віршомаз,
Він часом і гобой, і флейту кине враз,
Оддасться поривам нестримним і шаленим
І голосом сурми зненацька струни рве нам.
Пан, ужахнувшися, ховається в комиш
І німфи у глибінь пірнають чимскоріш.
Знов інший, на низьке понадившися слово,
Селянську пастушкам в уста вкладає мову.
Краси позбавлені, вульгарну взявши путь,
Тяжкі рядки його не плинуть, а повзуть:
Сказали б ви — Ронсар, сопілку взявши в руки,
Безтямно добува готичні з неї звуки
І мінить, злагоди ламаючи закон,
Лісідаса в П'єро, а Філіс в Туанон.
Між двох цих небезпек вузька тропа, поети!
У Теокріта ви й Вергілія знайдете
Пісні, що грації продиктували їм, —
Ідіть же щоразу за взором їх ясним.
Читайте вдень і вніч писання їхні дотли,
Аж благородної не навчитесь простоти,
Де Флори цвіт ясний, Помони і садів,
На флейті молодих змагання пастушків,
Що гра любовна їх серед лугів з'єднала,
Де квітом став Нарцис і Дафна лавром стала, —
І зрозумієте, як відгомін лісів

У гідний консула завести можна спів.
Така в ідилії краса таїться й сила.
Сумна елегія, що коси розпустила,
В жалобнім одязі склонившись на труну,
У вищу, хоч, проте, помірну, б'є струну.
Вона закоханих відповіда страждання,
Погрози, ревнощі, надії, поривання, —
Та поетичного тут мало хисту нам:
Справдешнім треба тут горіти почуттям.
Ненавиджу співців, котрі холодній музі
Горіти, знай, велять у неправдивій тузі,
Вдають закоханих нещиро й мимохіть
І хочуть римами кохання замінить.
Усі в них пориви — слова порожні й марні.
Свій бран благословлять вони лише зугарні,
Страждання славити, вінки сплітати їм, —
І завжди з розумом розходитись ясним.
Колись Тібулові по-іншому співати
Велів пустун Амур, любові бог крилатий,
І, до Овідія злітавши з височин,
Науки милої учив інакше він.
Само в елегії лиш серце хай панує.
Такою ж силою, та й блиском, ще чарує
Нас ода, до небес ширяючи крильми,
З богами стаючи до мови, не з людьми.
Атлетам підійма бар'єр вона в Елладі,
Борця уславлює найкращого в громаді,
Ахіллу мужньому вінок лавровий в'є
І Шельду під ярмо Людовику дає.
Неначе та бджола, невтомна й працьовита,
На жизних берегах вона спиває квіти:
Малює бенкети, веселощі віта,
Іриди красної змальовує уста,
"Що ухиляються од смілого цілунку,
Щоб випити, проте, того п'янкого трунку".

Так ода міниться, бурхлива і гучна,
І пишним неладом скрашається вона.
Чужі поети їй, чий розум флегматичний
В ній запроваджує порядок дидактичний,
Що, славні подвиги віщаючи для нас,
Бояться сплутати подій чергу і час.
Сюжету скрізь вони додержуються свято:
Не можна взяти Доль, як Ліль іще не взято,
Як вірш їх, точності набравши в Мезере,
У бої впертому не повалив Куртре!
Дарами Аполлон окривдив їх скупими.
До речі, — на біду зохоченим до рими, —
Примхливий бог отой, навчаючи співців,
Сонет суворими законами обвів.
У двох катренах там одна пасує міра,
І рими дві лише давати має ліра,
А далі — шість рядків, щоб вивершить сонет,
Розкласти в дві строфи повинен вміть поет.
Сваволі жодної не можна тут дозволить:
Сонета той не дасть, хто в розмірі сваволить,
Бліді до виразних приточує слова
І двічі вислову однакого вжива.
Красу високу ми у формі цій найдемо:
Сонет довершений варт цілої поеми.
Та шкода й говорить про марних тих писак,
Що впоратись із ним не вміють аніяк.
Навряд, чи у Гомбо, Мальвіля і Менара
Їх серед тисячі найдеться добрих пара,
А решта — віршики такі, як у Пельтьє,
І на вагу Сєрсі їх людям продає.
Не легко строгої додержувати форми6
Там не дотягнеш ти, там вискочиш із норми.
От з епіграмою морока менша нам:
Незрідка в дотепі вся сила епіграм.
Цих гострих слів раніш не знали в нашім краї, —

Аж ось Італія нам блиск їх позичає.
І ласа до всього незвичного юрба
Фальшиві ті мерщій алмази загріба.
Зрадівши з успіху, вони набрали сили
І цілий наш Парнас, як повідь, затопили:
Спочатку мадригал співучий їм уліг,
А там уже й сонет устояти не міг,
В трагедію вони не знати як попали
Та й елегічний лад розбили й зіпсували.
Герой на сцені вже словами мусів грать,
Не міг закоханий без жартів і зітхать,
І стали пастушки, зрушаючи серця нам
Вірніші дотепам, аніж своїм коханим.
У слові кожному подвійний зміст постав.
У прозі звичай цей так само успіх мав,
На прикладках язик гострили адвокати,
Ба й проповідники їх стали уживати.
Аж розум очі нам ображений розкрив
І жарти у письмі поважнім засудив,
Од них позбавивши елегію та драму
І залишивши їх саму-но епіграму,
Де б слова влучного одточена стріла
Не тільки ловкістю, а й думкою цвіла.
Отак минуло те захоплення широке:
Одначе при дворі зостались линвоскоки,
Химерні блазники, смішні белькотуни:
Слів тривіальну гру обстоюють вони.
Як муза іноді всміхається лукаво,
Пошуткувати їх дамо ми повне право;
І з натяку тоді скористати не гріх,
Аби лиш нас самих не підняли на сміх,
І щоб не вийшов жарт вульгарний та без тями
Замісто зграбної й ясної епіграми.
У кожній формі є своя краса і зміст:
В рондо наївністю блищати має хист,

В баладі, де поет за давнім ладом стежить,
Незрідка цілий чар від рим дзвінких залежить,
Шляхетний у своїй простоті мадригал
Нам серця ніжного являє ніжний пал.
Не задля слів лихих — щоб виявити щиро,
Обрала істина за зброю злу сатиру.
Люцилій перший нам зразки її подав.
Він римлян огріхи в свічаді показав,
На дук повстаючи ім'ям чеснот високих
І кпивши з ледарів, загрузлих у пороках.
До глуму приєднав Горацій чистий сміх,
І жоден вітрогон втекти його не міг,
І ймення дурневе в рядках його лунало,
Аби лиш розміру у вірші не ламало.
Вмів Персій, хоч не раз тяжкий для читачів,
Думок багато дать, сказавши мало слів.
Учився Ювенал у риторів крикливих
І часом крайнощів доходив в інвективах.
Страшною правдою пече нам серце він,
А й неперейдених сягає верховин:
Прийшов з Капреї лист — і розбива сатира
Сеяна статую, олживого кумира;
Ганебно стеляться сенатори до ніг
Тирану гордому, що зневажає їх,
Чи оку видиться огидлива картина —
З брудним воротарем в обіймах Мессаліна, —
Усюди полум'ям горить його язик.
Ренье, цих мудреців кебетний ученик,
Один з-посереднас їм у сліди ступає
Та давній стиль новим одінням прикрашає.
Біда лише, що він із віршів не прогнав
Тих місць відгомону, де часто сам бував,
І вислови його, різкі й не раз цинічні,
Сором'язним ушам немилі і незвичні.
Одвертість давньому латинцеві пробач,

Але французький звик до чемності читач
І непристойного не подарує слова,
Як на йому нема належного покрова.
Чистоту я люблю в сатирі голосній,
А безсоромності не подарую в ній.
Любивши дотепи лукаві й легкокрилі,
Сатиру переніс француз у водевілі.
Нескромна приспівка, та мила і проста,
Дедалі ширшає і з уст іде в уста.
Французьких вольнощів дитя ясне й лукаве,
Родився водевіль для сміху й для забави.
Той тільки гострої догани буде варт,
Хто з ім'я божого блюзнірський робить жарт.
Удавшись в атеїзм, не будеш у пошані
І дні свої скінчиш на гревському майдані.
Без хисту й пісеньки не втнете доладу.
Та часом, од вина сп'янівши на біду,
У дикім пориві складає той куплети,
Хто пнеться, як Ліньєр, даремно між поети.
Нехай далося вам зліпити кілька рим, —
Не вірте гордощам дочасним і сліпим.
Так автор співанки з легким, немудрим змістом,
Сп'янілий з успіху, зове себе артистом,
Сонет віршуючи, він ночі не доспить,
Імпровізації складає кожну мить;
І диво, як такий писака випадковий,
До друку даючи свій мотлох паперовий,
Портрета там чомусь не прикладе свого,
Де лаврами Нантей увінчує його.

ПІСНЯ ТРЕТЯ

І змії, і гидкі, потворні дивогляди,
В мистецтві явлені, очам дають розраду.
Стають приємними всі явища страшні,

Як пензель їх тонкий віддасть на полотні.
Отож трагедія нам чари навіває,
Як на кону Едіп скривавлений ридає,
І мук Орестових видовище всякчас
Солодкі виклика і чисті сльози в нас.
О ви, що маєте нестримний пал до сцени,
Що слави прагнете і лаврів Мельпомени, —
Чи вам хотілось би увесь Париж зібрать
І урочистими словами зчарувать,
Щоб з твору вашого всі люди дивувались
І ним за двадцять літ ще більше милувались?
Хай пристрасть у йому гаряча та жива
Серця розбуджує, пече і порива!
А я к солодкого ним жаху не створили
Чи ніжного жалю в серцях не розбудили,
То хоч по-вченому і мудро склався він,
Лиш забуття йому судилось і загин.
Холодних міркувань кладіть туди багато,
Але глядач за них не буде вам плескати,
Гучну риторику візьме на глум і сміх,
Або дріматиме під гомін слів гучних.
Серця зворушувать — найвища таємниця,
Якої автори усі повинні вчиться.
З початку самого повинен нам поет
Той позначати шлях, яким піде сюжет.
Смішний актор мені, що висловить не вміє,
Як розгортатися, зростати буде дія,
Інтригу плутає, натомлюючи нас,
І в марних збоченнях даремно тратить час.
Волю, щоб зразу він сказав одверто й ясно:
"Я — цар Агамемнон" чи "Я — Орест нещасний",
Ніж різні чудеса нам буде появлять,
Що ум дріма од них, а вуха лиш болять.
Сюжет з'ясовуйте раніше якомога,
І місця певного додержуйтеся строго.

За Піренеями такий собі піїт
Втискає в день один десятки довгих літ.
Спочатку хлопчиком малює він героя,
А далі з довгою виводить бородою.
Ми інші приписи від розуму візьмім:
Одну подію в час єдиний розгорнім,
Єдине місце їй за тло ясне узявши:
Така трагедія сподобається завше.
Скрізь імовірності дотримуйте. Бува,
Чудною видасться і правда нам жива.
Безглузді ж вигадки нас тішити не можуть,
Бо ні ума вони, ні серця ні тривожать.
Є речі, що ховать від поглядів людських
Належить, даючи лиш в розповіді їх;
Хоч відчуття тоді сягне не так глибоко,
Та хай сприймає слух, чого не стерпить око.
Пильнуймо, щоб росла дедалі таїна
І щоб розвіялась у певний час вона.
Людського розуму нічим-бо так не вразим,
Як дії хід складний йому розкривши разом;
Повстане істина зненацька перед ним
І обрисів речам надасть усім.
Колись трагедія, і дика й недоладна, —
То був звичайний хор. Напої виноградні
Усі, танцюючи й співаючи, пили
І Діонісові складали похвали.
Співцеві , щоб найбільш подобався народу,
На ігрищах таких буває цап за нагороду.
Сяк-так поодягав комедників Теспіс
І вперше звичай цей до міста переніс;
Він возом виїздив великим на майдани
І людові являв видовище незнане.
Есхіл змінив і лад, і зміст вистав таких,
Осіб докинувши до хору дійових;
За нього вже поміст на площі височіє

І в масках грають там належних лицедії.
Софокл дійшов тоді натхнення верховин:
Поваги й злагоди надав усьому він,
Примусив хор увесь у дії участь брати
І строфи обточив, до нього кострубаті.
Таку трагедію він пишну грекам дав,
Що відтворити Рим її вже не здолав.
У давній Франції театр був у зневазі:
Гріх наші прадіди в цій бачили розвазі.
Однак юрба прочан в Париж колись прийшла
І по-простацькому вдавати узяла
І бога, і святих, і янголів, і діву,
Народ збираючи на теє дивне диво.
Наука променем заглянула своїм
В ті нісенітниці — і край поклала їм.
Геть непокликані апостоли зникають, —
Натомість Гектори й Ахілли воскресають,
А тільки маски вже не надіва актор,
І скрипка заступа музику давню й хор.
Небавом ніжний пал всесильного кохання
Панує на кону так само, як в романі;
Бо хто б скоріше шлях до сердць людських найшов,
Ніж той, що пристрасну змальовує любов?
Та дбайте, ідучи дорогою такою,
Щоб не скидалися на пастушків герої;
Ахілл не так любив, як Тірсіс, — і повір:
Не схожий аж ніяк на Артамена Кір.
Кохання, що живе з сумлінням у незгоді,
Хоч можна зрозуміть, а вислављяти годі.
Характери не слід нам із романів брать,
Та вади деякі герой повинен мать:
Ахілл нам любий тим, що, як огонь, гарячий
І ревно від образ, мов та дитина плаче.
Якби не знав герой ні огріхів, не хиб,
Ми натуральності в портреті не найшли б.

Малюйте постаті несхибною рукою:
Агамемнон вражає нас пихою,
Еней побожністю сіяє над усіх.
Надайте певних рис ви кожному із їх.
Вивчайте звичаї, краї й часи терпляче:
Не раз од клімату залежить людська вдача.
Отож із Клелії взірця ми не берім,
Що в ній на Францію похожий давній Рим,
Бо смішно бачити, як відкрива запона
Нам Брута-джигуна й зальотника-Катона.
Поблажливо роман читається легкий:
Там досить плетива химерного подій,
Від нього-бо читач розваги лиш бажає.
Але трагедія міцні закони має,
Кориться розуму й пристойності вона.
Як автор малювать героя почина, —
Нехай герой собі у всьому вірний буде
І з кону тим зійде, ким вийшов перед люди.
Не раз письменника ми можемо зустріть,
Що скрізь лише себе виводить мимохіть:
В гасконця вирина Гасконь, для нього люба;
Тих слів, що й Кальпренед, вживає завжди Юба.
В природі ти зразок і приклад би найшов:
В ній скільки пристрастей, окремих стільки й мов.
Пихою гнів себе високий виявляє,
А сум — покірності у висловах шукає.
Гекуба, як огонь всю Трою охопив,
Нехай не розсипа високомірних слів
І не розказує, що Понту води сині
"Сім гілок Танаїс вливає на чужині".
Ні! Декламацію таку порожню тим,
Хто в ній кохається, назавжди залишім.
Журба і тихий плач пасують до страждання,
Ридайте ж ви самі, щоб викликать ридання,
І не до діла там проречисті слова,

Де серце крається і з болю умліва.
В театрі критиків суворих є доволі,
І важко вславитись тепер на цьому полі.
Не зразу осягнеш тут перемоги ти,
Бо завжди висвистать готові є роти.
Всім вільно автора картать і дорікати,
Аби лиш за квитка належну дав заплату, —
І вигинається на тисячу ладів,
Хто хоче вдовольнить суворих глядачів.
Високе й ніжне він повинен малювати,
Шляхетність, глибочінь, поважність виявляти,
Буть несподіваним, вражати нам серця,
Усіх захоплювать дивами без кінця
І дати твір такий, щоб легко всі сприймали,
Та, раз побачивши, повік не забували.
Ще більше величі епічний має стрій,
З байок уроджений, з фантазії та мрій.
Там чарувати нас є способів без краю, —
Усе там плоть і кров, і ум, і душу має.
Там божествам дано з усіх чеснот рости:
Мінерві з мудрощів, Венері —з красоти.
Там гріх не з випарів виходить, не із тучі,
А Зевс ним потряса в руці своїй могучій.
Не буря опада нещасних моряків —
Вергає то вали страшний Нептунів гнів.
Луна — не відляски, не відгуки у лісі, —
Сумної німфи плач по красному Нарцісі.
З тих пишних вимислів поет бере своє,
Єднає, скрашує, у плетеницю в'є,
Величним образам дає в уяві жити
І свіжі щоразу подибує там квіти.
Як борвієм несе Енея кораблі
До африканської далекої землі, —
Тут мало бачити пригоду нещаслива,
А божеського слід дошукуватися гніву:

Злоба Юнонина, хоч давня, а жива
Троянцям ту біду і лихо навіва;
Еол, під ласку їх бажаючи підпасти,
Всі вітри шле на їх і чинить їм напасті;
А бог морів, Нептун, підноситься з води
І хвилі втишує й рятує від біди,
Єдиним вигуком приборкавши стихії.
Оце чарує нас, оце серця нам гріє!
А без таких окрас і заходу шкода,
Без них поезія і мертва, і бліда,
І ритор — не поет — стає нам перед очі,
Що нісенітниці несміливо белькоче.
Тож хиблять автори, які за днів нових,
Оздоб цураються і вигадок отих,
Хотівши, щоб богів античних затупили
Господь з пророками та всі небесні сили.
До пекла читача вони щораз ведуть,
Люцифер, Вельзевул у віршах їх живуть, —
А всі ці образи, коли до того мова,
Навряд чи похваля релігія Христова:
Адже Святе Письмо у приписах своїх
Лише навчає нас покутувати гріх,
Страждання очищать забруднене сумління, —
А різні тут байки і зайві, і злочинні,
Саму-бо істину звертають наману.
Та й що тут малювать? Хіба що сатану,
Що взявся вашому чинити зло герою
І з господом самим стає не раз до бою.
Он Тассо — скажуть нам — тут успіху дійшов.
Що ж, не судитиму, але додам ізнов:
Хоч яке його хваліть, а й він не міг би навіть
Своєю книгою Італію прославить,
Якби герой його, з молитвою в очах,
Одно диявола на правий кликав шлях,
Якби не дав поет Рено нам та Аргана,

Якби там не Танкред і не його кохана.
Запевне, аж ніяк оцим я не сказав,
Щоб до поган поет безумно приставав,
Як християнського обрав собі сюжета.
Але ж як ви мирські картини нам даєте,
То нащо із води тритонів виганять,
Від Парка ножиці, від Пана флейту брать?
Навіщо боронить понурому Харону
Царів і пастухів возити в тьму бездонну?
Марнота марна це, і смішно лиш було б
Давати читачам поеми без оздоб!
Ще, може, скажуть нам, узявши того сліду,
Пов'язки й терезів позбавити Феміду,
У Марса відберуть його несхибний лук
І вирвуть Часові годинника із рук!
Тоді самі слова за божество нам стануть,
А алегорії в поезії зав'януть.
Ні! Ми не квапмося за прикладом таким
І марні острахи від себе геть женім.
Нехай бог істини, коли ми християни,
За бога вигадок у віршах не повстане.
У мітах є для нас принада не одна:
Сказав би — для поем створились імена
Ореста, Гектора, Паріса, Одіссея,
Гелени Красної та мудрого Енея.
Тож вартий не хвали — огуди той талант,
Котрому заступив усіх їх Гільдебранд.
Буває: лиш ім'я ми варварське найдемо,
І варварською вся здається нам поема.
Як читача свого не хочете томить,
А все цікавити, — героя оберіть
Собі величного, щоб славних діл доходив,
Щоб навіть хибами будив у серці подив,
Щоб з наймужнішими ставав на мужній герць.
Людовік, Цезар вам хай буде за взірець,

Але ж не Полінік з його лукавим братом:
Де ллється кров лише — для читача нудьга там.
Не накопичуйте без ладу різних дій:
Сам тільки Ахіллес та гнів його страшний
Гомерів архитвір виповнює до краю.
Бува, що з надміру убозтво випливає.
Скупий і жвавий стиль на розповідь беріть,
Та в описах зате пишноту розгорніть,
У найяснішу їх гармонію уклавши
І всього ницого цураючися завше.
Хай той безумець вам не буде за зразок,
У кого, — як іде з гебреями пророк,
З неволі вирвавшись, через Червоне море,
І розступилися обабіч хвилі-гори, —
У вікнах зграя риб здивована стоїть,
А хлопченя мале "за матір'ю біжить
І руку з камінцем до неї простягає".
Навала тих дрібниць поезію вбиває.
Про міру дбайте скрізь і не глушіте нас,
коли ще тільки-но засідланий Пегас,
Багатомовною заявою такою:
"Про найславнішого співатиму героя,
Що над усіх прожив величніш і ясніш!"
А то гора якраз маленьку вродить миш.
Миліший нам поет, нема чого й казати,
Що на гармонію та на красу багатий,
Початок не гучний кладе своїм пісням:
"Про мужа-воїна я заспіваю вам,
Що до Авзонії у мандрах запливає
І перший на поля Лавінії ступає".
Тут муза не склада обітниць голосних,
А більше нам дає, ніж хто чекати б міг,
У дальших розділах: побачиш незабаром
Латинян майбуття, відкрите дивним чарам,
І попідземних рік німий та чорний жах,

І тіні царственні в Плутонових полях.
Я раджу постатей виводити багато
І грою різних фарб увагу чарувати,
І жарти інколи з поважністю мішать:
Одним лиш пафосом ви можете приспать,
А не розважити. Миліший Аріосто,
Котрий сміховину розповідає просто,
Ніж хмарні автори, які беруть за зло,
Коли їм грації розгладжують чоло.
Природи син, Гомер, щоб нас приворожити,
Зняв пояса колись тонкого з Афродіти.
Скарб незлічені зміщає книга та,
Де в золото усе він диво оберта,
Чого лиш мудрою торкається рукою,
Різноманітністю нас тішачи ясною.
Все тепле, все живе в рядках його дзвінких;
Він не кохається у викрутах чудних,
А й методичного порядку не плекає:
У нього сам сюжет із себе випливає,
Події зростають без довгих готувань,
І кожний вірш, і звук належну має грань.
Навчайтеся ж його любить і цінувати:
Там пожиточного ви знайдете багато.
Поеми красної, що плине, як ріка,
Одною примхою не випише рука:
Потрібен час і труд; величної будови
Не створить первоук, шкода тієї й мови.
Буває іноді — без досвіду поет,
Натхненням зрушений в полуменистий лет,
Займеться мріями про славу поетичну;
Обіруч він сурму хапає героїчну, —
І муза, в хаосі згубивши певний шлях,
У випадкових лиш підноситься стрибках,
А полум'я його без книжки, без освіти
Дедалі пригаса, бо ні з чого горіти.

Та дарма читачі, на присуди швидкі,
Надії втішити хотять йому палкі:
Блідому хистові своєму фіміами
Він сам палитиме без міри і без тями.
Куди Вергілію! — він скаже —що Гомер!
Правдивий геній — він! І хай собі тепер
Не визнає його юрба сліпа і дика,
Та слава в майбутті пов'є його велика.
Тим часом, на тріумф чекаючи ясний,
В книгарні жмут писань валяється товстий,
І марні дні його вкривають шаром пилу,
І точать хробаки папір його зжовтілий.
Такий поетів ми в спокої залишім
І далі на шляху збираймося своїм.
Вінчались лаврами видовища трагічні,
А з того виросли й комедії античні.
Насмішкуватий грек ув ігрищах смішних
Людей на кпини брав, отруту лив на всіх,
За здобич витівкам блазенським там узято
І честь, і ум,і все, що треба шанувати.
Там той поет хвали добився в глядачів,
Що на позорище високий дух повів:
Сократа черні дав у "Хмарах" на поталу —
І чернь із мудреця шалено реготала.
Зухвальство отаке росло без перепон,
Але нарешті край поклав йому закон.
Поетам велено обачніше писати
І знаних всім людей на глум не виставляти.
Зникає з кону геть ненависть і злоба,
І вже не злоститься, лиш тішиться юрба.
В невинних дотепах без жовчі і отрути
Зумів тоді Менандр хвали собі здобути.
Глядач, одбившися в цім дзеркалі новім,
Сміявся, — а себе не пізнава у нім.
Скупого бачивши, скупий за боки брався,

Не знаючи, що сам тут за взірець придався,
А хвертик і хвастун, бувало, не впізна
Портрета власного в портреті хвастуна.
Коли комедії ви хочете служити,
Природу лиш саму за вчительку візьміте.
Хто вміє глибоко в серця людські сягать
І таємниці там заховані читать,
Хто знає й джигуна, і скнару, й марнотратця,
Од кого дивакам, ревнивцям не сховаться —
Той у комедії змалює легко їх
І разом виведе на сцену, як живих.
Малюйте образи ясні усюди і прості,
Хай жваві кольори панують на помості.
У різних відтінках природа нам жива
Людські характери і вдачі розкрива;
Багато змісту є у жесті,у дрібниці, —
Але не легко нам до того додивиться.
Час відміняє все — і норови зміня:
Що любе молодим, те для старих бридня;
У юнака киплять і міняться бажання,
І він порокові дається без вагання;
Непоміркований у пристрастях буйних,
Порад не любить він і сердиться за них.
Хто ж у літа ввійде — ума той набереться:
Коло людей значних та дужих треться;
З лихою долею стає він до борні
І ловить завтрашнє в сьогоднішньому дні.
Старі, скупуючи, багатство все збивають,
Хоча самі з того користі не зазнають;
Не поспішаючи, вперед вони ідуть
І хвалять давній час, а нинішній кленуть.
Усе здаєтьсяїм і прикре, і немиле,
Чому віддатися уже не мають сили.
Тож дбайте, щоб у вас актор не говорив,
Старого граючи, словами юнаків,

Вивчайте пильно двір і спізнавай те місто:
Тут є усі зразки для автора й артиста.
Якби мольєр отут взірці для себе брав,
То, може б, вищої він слави доказав:
В мішку, де зважився Скапена він сховати,
Вже "Мізантропа" нам творця не упізнати.
Дарма в комедії виображали б ми
Обличчя, скроплені гарячими слізьми, —
Але не слід у ній, хоч часом так і пишуть,
Пласкими шутками простолюд марно тішить.
Хай будуть жарти всі шляхетні і тонкі.
Інтриги хитрої розплутуйте клубки,
Щоб дія, розуму піддавшися покірно,
Не припинялася і розгорталась вірно.
Де треба — стиль простий належно піднесіть,
Цікавте публіку, дотепністю смішіть,
І, тонкі пристрасті узявшись виявляти,
Одною ниткою умійте все зв'язати.
поради іншої тут авторам нема:
В природи вчітеся, питайтеся в ума.
Теренцій змалював, як батько докоряє
Своєму синові за те, що він кохає,
Як син, послухавши суворі ті слова,
В обіймах милої їх зараз забува.
Не думайте лише, що просто це портрети6
Ні, ви само життя у сценах тих найдете.
Люблю я авторів, що, тішачи людей,
Своєї гідності не втрачують ніде,
І розумові скрізь і завжди улягають.
А тим, що все слівця двозначні розсипають,
Що безсоромністю безстидний будять сміх,
Є рада: Міст Новий — найкращий кін для них.
Там їхні витівки простолюд привітає,
І брудним жартам їх плескатимуть льокаї.

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА

В ясній Флоренції колись-то лікар жив,
Убивця вславлений, брехун із брехунів;
Багато людям він чинив і горя, й знути;
Там син благав отця померлого вернути,
Там брат за братиком отруєним ридав:
Усіх він ліками на той світ заганяв.
Хто нежить захопив — він звертав на легені
І скаженину оголошав мігрені.
Всіма знелюблений, покинув місто він.
Із друзів лиш абат зоставсь йому один,
Що й запросив до себе в дім чудовий, —
Абат той над усе любив стрункі будови.
Тут лікар, мов би він родився будувать,
Як той Мансар, почав усе критикувать:
Оцей, мовляв, фасад в салоні заширокий,
Цей темний, так і так поставте передпокій,
А в сходах лінія годилась би така.
Господар по свого оді будівника,
Той вислухав усе і всі прийняв поради.
Що ж лікар? З успіху в новому ділі радий,
Убійчого свого відрікся ремесла —
І між людьми тому зложилася хвала,
Хто, Галієнову лишивши путь непевну,
архітектурної узявся штуки ревно.
Із цього прикладу наука добра всім:
Вже краще будь собі каменярем простим, —
Як доля іншої не припекла кебети, —
Ніж марно пнутися поміж лихі поети.
У ділі кожному, хоч би й з не перших ти,
Здолаєш людської шаноби засягти, —
Лиш в небезпечному письменстві й віршуванні
Між "злим" і "так собі" немає зовсім грані.
Хто каже: зимний твір, той каже: що за нуд!

Пеншена з Буайє рівняє людський суд,
І не читаємо Рампаля й Менардьєра
Так само, як Суе, Корбена й Ля Морльєра.
На блазня дивлячись, нас опаде хоч сміх,
А віршник без життя лише приспить усіх.
Химерний Бержерак нам більше тішить розум,
Аніж скучний Мотен, що все пройма морозом.
Не оп'яняйтеся з облесної хвали,
Що вам у захисті крикливому сплели,
Де всі ладні горлать: чудово! знаменито!
Могли, читаючи, ви уші обманити,
Та в світлі повному, серед ясного дня
Від ока не тече безглуздість і бридня.
Кінчають деякі письменники трагічно:
Гомбо прославлений лежить в книгарнях вічно,
Всіх пильно слухайте, хто раду подає:
І вітрогон, бува, в пригоді нам стає.
Як часом віршики нам Аполлон надише, —
читати не біжіть між люди їх скоріше.
Остерігайтеся, щоб схожими не буть
На того, хто, коли напише що-небудь,
Читає зараз же і в сінях, і в хоромах
Або й на вулиці спиняє незнайомих.
Та що! Сховайтеся од нього в божий храм, —
Декламуватиме запально він і там!
Іще нагадую6 на присуди зважайте
Ів згоді з розумом писання поправляйте,
Але на дурневі не годьтеся слова.
Невіглас цілий твір осуджує, бува,
Смаку не маючи та беручи за гірші,
Найкраще складені, шляхетно смілі вірші.
Шкода й перечити оцінниками таким:
З них кожен, стоячи уперто на своїм,
Хоч і мальнький ум, і око має кволе,
Упевнений, що хид не промине ніколи.

прийнявши вказівки од нього ви страшні,
Замісто берега опинитесь на дні.
Судді звіряйтеся одважному й тонкому,
В науці сильному і розумом ясному,
Чий строгий олівець одкреслив вам умить
Місця, що їх би ви воліли потаїть.
Лиш він розвіє вам усі смішні вагання
І сміло виправить несміливе писання,
Він дасть вам приклади, як помахом одним
Потужний ум зліта у твориві своїм
І, давніх приписів рвучи тісні мережі,
Мистецтву відданий, мистецтва ширить межі.
Та рідко вам суддя зустрінеться такий:
Той римувать митець, а в присудах дурний;
Той віршами припав до серця городянам,
А переплутає Вергілія з Луканом.
На певну, автори, я вас виводжу путь.
Ви слави хочете повсюдної здобуть?
Тож музі вашій слід і тішити й навчати,
З приємним щоразу й корисне сполучати.
Читач розсудливий не любить слів дзвінких,
Як пожиточного не міститься у них.
Ви в творах стаєте на очі всенародні,
Являйте ж почуття самі лиш благородні.
Тих небезпечних я співців не визнаю,
Що честь, віршуючи, утратили свою,
Чесноту зрадили — і на папері білім
Порок малюють нам привабливим і милим.
Та не належу я й до авторів нудних,
Що скрізь женуть любов із утворів своїх,
Оздоби ніжної позбавлюючи сцену,
За грішних беручи Родріго та Хімену.
І нечестивий пал в уборі з чистих слів
У нас не викличе ганебних почуттів.
Коли Дідону я в сльозах прекрасну бачу, —

Я гріх її суджу, та разом з нею плачу.
Цнотливі автори нам серця не псують,
Вінця лаврового розпусті не плетуть
І до злочинної не надять нас любові.
Тож майте над усе чистоту ви, панове,
Бой найсильнішому уму не пощастить
Знак серця ницого у віршах потаїть.
Найпаче ж заздрості цурайтеся низької,
Щораз підбитої вульгарною злобою.
Уму високому вона повік чужа
І точить лиш нездар, немов залізо — ржа.
Блискучі успіхи печуть її й тривожать,
Супроти сильного всякчас вона ворожить.
Нездатна дорости до велетнів міцних,
Вона принизити до себе хоче їх.
Ми хитрощів таких ганебних уникаймо.
І слави в підступах безславних не шукаймо.
Мети єдиної із віршів не робіть.
І друзям інколи годину присвятіть:
Хай повелося вам зложити твір чудовий,
А вчіться й жити ви, й ставати до розмови.
За заповідь собі візьміте славу лиш,
Нехай не зваблює мерзенний вас бариш.
Щоправда, ні ганьби, ні злочину немає,
Як працею поет своєю заробляє,
Та давній ворог я хваленим тим співцям,
Що, ситі славою, у віршах бачать крам,
Грошовий тільки зиск у поетичнім дарі —
І вроздріб музою торгують на базарі.
Допоки ум людський, не знавши жодних слів,
Для наших пращурів законів не створив,
Жили вони в лісах, за здобиччю ганялись
І мало чим тоді од звіра відрізнялись.
Не право — сила їм вершила всі діла,
І кара, як тепер, по злочині не йшла.

Лиш мови людської музика легкокрила
Суворі звичаї чудовно пом'якшила,
В громади злагідні з'єднала дикунів,
Твердині вивела круг міст і городів,
Грізними карми вжахнула непокору
І право немощним створила на підпору.
Це все з поезії, запевнюють, пішло.
Відсіль і красне те подання розцвіло,
Що нібито Орфей здвигав піснями скелі
І тигрів зборкував, набіглих із пустелі,
Що змусив Амфіон, музика чарівний,
Каміння рушитися і стати в вал міцний.
Усі такі дива з гармонії вродились.
Тоді й оракули у віршах об'явились,
І жрець, напоєний божистим почуттям,
Гучними віршам стрясав високий храм.
Небавом, про діла співавши вікопомні,
Гомер скликав людей на подвиги невтомні,
А там і Гесіод досвічений учив,
Як жниво раннє нам з ледачих брати нив.
Так тисячі писань, віршованих уміло,
Земному родові являли мудру силу
І, ставши з давньою темнотою на герць,
Ушима сприйняті, доходили до серць.
Отож у Греції, на дяку музам красним
Вселюдно курено їм фіміамом ясним,
Мистецтво їхнє культ священий оточив,
І сотні їм на честь повстало вівтарів.
Аж бідність, ведучи й підлоту за собою,
Парнас позбавила шляхетності такої.
Поживи прагнення, як пошесть, розійшлось,
І слово писане олжею пойнялось,
І книги виникли без хисту та без тями,
І слуги Фебові зробились крамарями.
Не піддавайтеся ж захланним почуттям!

Як тільки золото блискуче сниться вам, —
Пермеса світлого минайте світлі межі:
Багатство не росте на тому узбережжі.
Поет — як і герой, і їм один закон:
Їх тільки лаврами вінчає Аполлон.
Ви скажете на це: і муза гордовита
Самою славою не може бути сита,
А бідний, голодом намучений піїт,
Як жалібно щодня мурчить його живіт,
На геліконову б вершину не зіп'явся:
Горацій не натще з менадами стрічався,
не мусів, як Кольте, він з остраху тремтіть,
Чи зможе віршами на їжу заробить.
Я не перечу вам, — та рідко в нашім часі
Така біда тяжка буває на Парнасі.
Хай не лякає нас убожества ярмо,
Бо під зорею ми ясною живемо,
І мудрий наш король того пильнує дбало,
Щоб лихо слуг його уклінних не спіткало.
О, Музи! Це ім'я — дорожче над усе.
Нехай же знов воно Корнеля піднесе
На рівну "Сідові" прекрасному вершину,
Натхнення хай воно потужне дасть Расіну,
Щоб зору нашому дива він появив;
Хай Бансерад його вкладе у любий спів —
І на устах красунь той спів лунає всюди,
Розвагу несучи і радощі між юди;
Еклогу хай Сегре прикрасить цим ім'ям,
Хай славному дзвенять і стріли епіграм.
А де ж найти творця нової Енеїди,
Над Райном буде хто супутником Алкіду?
Хто в лірнім рокоті гучні його діла
Прославить, щоб луна всю землю потрясла,
І про Батавію нас слово дивне мовить,
Як з остраху вона собі наслала повідь?

Хто сонце Мастріхта ясне змалює нам
І військо, що лягло в страшному бої там?
Тимчасом, поки нам ці спогади зринають,
Героя Альпи вже новим вінцем вінчають,
Селен і Доль чоло приклонюють йому,
І пада Безансон у полум'ї й диму.
Де ж велетні, котрі, у спілку ставши грізну,
Стримали цей потік і силу цю залізну?
Чи, може, відступом одвернуть карний грім,
Раді, що повелось втекти ганебно їм?
О, скільки він твердинь і міст розбив унівець!
Якої слави він засяг собі, щасливець!
Злітайте ж, о співці, на щонайвищий шпиль:
Не досить буде тут звичайних вам зусиль.
А я, годованець колючої сатири,
Сурму не зважуся додати ще до ліри, —
Лише побачите, що я на полі цім
Допомагатиму порадами усім;
Додам до вашого натхнення і до праці
Науки, що її навчав мене Горацій;
Я покріплятиму уми вам і серця
І лаври покажу далекого вінця.
Пробачте ж, як таким керованим бажанням
Я приглядатимусь уважно всім писанням,
Од злота щирого фальшиве відділю
І витівки нездар огуджу без жалю.
Без мене іноді вам тяжко простувати,
Хоч краще я судить умію, ніж писати.